Kon. Bat. Gen.
XLV
569

JAN POORTENAAR
DANS EN WAJANG

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

DANS EN WAJANG

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XLV 569

DANS EN WAJANG

DOOR

JAN POORTENAAR

MET
ZES OORSPRONKELIJKE
ETSEN VAN DEN
SCHRIJVER

JOH. ENSCHEDÉ EN ZONEN
HAARLEM, 1929

KON. BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

TROPENLAND

Het Indische landschap schilderen! Dat zou nog eens iets wezen, zoo dachten wij als menigeen die nog niet verder dan Europa is geweest, en dien bijgevolg geen Indisch Indië maar een Europeesch Indië voor den geest zweeft: tooverachtig, rijk, kleurig en vol praal, mild door weelderigheid en afwisselend door de verscheidenheid van zijn gewassen. Het land van kromzwaarden en tulbanden, het sprookje van het Oosten, een feeërie.
Maar wie ook kan zich het licht der tropen denken? Op ons halfrond gaan wij allen in den waan dat de tropen de overtreffende trap onzer sub-tropische streken zullen wezen, en de bitterste desillusie wacht ons tot straf voor onze onnadenkendheid. Wij weten het eigenlijk wel: 't is er heet, de zon is fel, en een half jaar duurt de 'droge tijd', en wij zouden dus kunnen becijferen: dan is het gras er natuurlijk dood, alles grauw van stof, verdroogd en uitgeteerd. Maar in plaats van door droogte tot klonten gebarsten bodem, van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dorgeschroeide grasvlakten, die de aloon-aloons der dorpen dan zijn, voert onze illusie hardnekkig kleurige, sappige en lommerrijke landouwen, een waar Arkadië, aan ons oog voorbij. Het nuchtere verstand en de verbeelding zijn het nu eenmaal doorgaans oneens met elkaar en wij zullen ons wel altijd illusies blijven maken over dat wat wij niet kennen, omdat het zooveel moeielijker is zich die te maken over wat wij wèl kennen.
Die bergen, bedekt met oerbosschen — vulkanen! Zeker, ze zijn er. In den korten ochtendstond, en in de vluchtige uren dat de zon in den namiddag weer even ver gedaald is als zij vroeg in den morgen pas gestegen was, zien wij de heuvels als heuvels, de bergen waarlijk als bergen, met ronding, lichamelijkheid, volume, zwaarte. Hier is hun lichtkant, dáár vloeit het heldere met de schaduw samen en ligt het duister in hun holen en diepten. En de vulkanen! Hoog boven de wolken en nevels boren zij met hun gekerfden top den hemel in. Er loopen de lidteekens van oude wonden, door vloeiend lava gebrand, van boven neer,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

wilde spleten toonen zij, waar inwendige gloeiing ze openreet; lager worden de modelé's breeder, zachter, dan golven en deinen de heuvelreeksen aan hun voet, trapsgewijs uitgelegd, gemathematiseerd door den aanleg der sawah's. Doch in den schellen, langen dag is er niets van dit alles. Hooger dan de vulkaantop staat dan de zon en zendt hare stralen loodrecht neer, wat eerst licht en schaduw was gelijkelijk belichtend en er alle ronding aan ontroovend. Geen karteling merkt en teekent den kegel van den vuurberg meer, een effen grijze, ontkleurde silhouet wordt hij, zooals alles, wat zich in den genadeloozen oceaan van licht durft opheffen.

Vervlakt is gansch het land, geen boom heeft ronding meer. Het licht schampt langs zijn stam, zoowel vóór als achter en aan de zijden. Het valt er niet langer tegenaan, een licht- en een schaduwkant makende; de 'andere' kant is er niet meer. Het glijdt af van de glimmerige bladen der palmen, langs muren, het valt tusschen de voorwerpen in op den grond. Verblindend is het door zijn

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

sterkte, het slaat de kleuren dood, mat en flets is het land overal. Een schilder vindt niet veel te doen dan. Geweldig zijn de vergezichten uitgespannen. Er is vocht in de lucht, doch geen nevel, en het licht is ongetemperd in de verten. Waar bij ons reeds een horizon zou liggen is hier nog een heldere, scherpomlijnde middenstrook in een panorama, en tienmaal verder pas komt nu een horizon, doch van scherpe klaarheid, hard en schril, uitgesneden als een tooneelcoulisse.

Zoo staren wij, ontnuchterd, het diepe, eindelooze land in en mijmeren, hoe prettig het voor den inlander moet wezen, dat hij zijn land niet ziet als landschap, althans niet zooals wij dat woord verstaan.

De Europeesche toerist, planter, ingenieur — hoe ongelijksoortige wezens zij ook wezen mogen — ze zijn gelijkelijk verrukt op een zeker punt, waar vlakten liggen uitgespreid, sawah's blinken, heuvels golven, palmen wuiven, en waar achter dat alles de onverzettelijke massaliteit van een vulkaan verrijst. De inlander ziet het alles: dat zijn

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

sawah's, ja, en dat kokospalmen, die daar is een arèn en die boschjes ginder zijn bamboe — maar een landschap, een geheel, een compositie van al die samenstellende deelen ziet hij niet, het begrip daarvan schijnt hem totaal vreemd te wezen. Hij ziet de dingen staan, zooals wij de voorwerpen in een welbekende kast, als wij de deur ervan ontsluiten: alles op zijn plaats, in de hoogte dit, voor de hand dat, en onderop het derde. Hij begrijpt niets van de verrukking van den plattelander, die plotseling, bij een draai van den weg, een streek ter grootte van een halve provincie uit zijn vaderland aan zijn voeten heeft liggen, en bergen daarachter zooals er in gansch Europa nauwelijks zijn, maar de Javaan herkent de goenoeng Lawoe in dien vulkaansilhouet, de kampong Djitis weet hij daar aanwezig, en hij is zelf deel van dit heelal, een rad in het complex van bergen, groeisels, menschen, dieren, dat daar alle dagen onveranderd en onveranderlijk weder is.

Hij ziet het landschap niet bewust, als een ding buiten zichzelf, aan. Noch doet hij dit met mensch

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

of dier. Wat schilderkunst is, of bedoelt te wezen, begrijpt hij daarom niet. Hij ziet evenmin een mooi weefsel of een schoone batik, als een zelfstandige schoonheid, hoewel die uit zijn eigen handen komt. Hij uit eenvoudig zijn intuïtief gevoel voor harmonie van lijnen en vormen, zijn stam- of landaard-gevoel, dat bij den Javaan weer anders is dan bij den Soendanees, die naast den eerste op hetzelfde eiland woont, weer gansch verscheiden van dat van den Toradja op Celebes of den Minangkabauer op Sumatra. Het gaat buiten het verstandelijk ontwerpen, zooals wij dat kennen, om, het maken van die prachtige stoffen, van het welstandige mandenvlechtwerk, waarin het fruit ter markt wordt gedragen. Zoo bouwt de Balinees of de Batakker zijn huis of tempel in harmonie met dit heelal, zoo loopt het kind des lands en draagt de vrachten met zijn pikolstok en hij weet niet dàt, noch waarom het schoon is. Doch wat de blanken doen valt uit den toon, al stoot de inlander door zijn gemis aan verstandelijk onderscheiden zich niet aan zaken als leelijke

KON. BAT. GENOOTSCHAP VAN K. EN W.
PERPUSTAKAAN NASIONAL REPUBLIK INDONESIA

suikerfabrieken, bioscooploodsen en nagedrukte, geïmporteerde sarongs. Het is àl verstand bij den Westerling, het is àl intuïtie waarin de Oosterling leeft. De Javaan speelt den gamelan, maar hij weet nauwelijks hoe, en waarom zóó en niet anders. En hij erft dat besef over — wij Westerlingen moeten het opschrijven, meten, uittellen, vastleggen. Als Pluizer! En hoever schieten wij daarbij soms niet het doel voorbij en maken van onze pluizerij doel? Op een keer vertelde ons een der Solo-sche prinsen, hoe er den vorigen dag weer iemand in den kraton was geweest, die aan een dik boek werkte met veel tabellen over de samenstelling, toonsoorten en trillingsgetallen van de gamelanmuziek. Nu kwam hij speciaal om één détail, hij moest nòg preciezer weten, hoe de Javanen dat nu deden. Den heelen dag bracht hij ermee door. Tevergeefs, met een dun lachje zei ons de pangéran — een beetje verlegenheid brak er misschien ook in door — wij Javanen weten het niet altijd zelf zoo precies, ziet u?

Maar in onze steeds meer planmatige wereld is

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

geen plaats meer voor iets ongewetens, iets onbewusts. Ontdekken wij zelf niet altijd weer het 'geheim', dat er geen is, van onze oude violen, en steekt het geheim niet iederen keer in wat anders? De een zoekt het in een vorm-onderdeel, een ander in de lak-soort of een dergelijk onderdeel der materie, en ofschoon ieder van hen weet dat de acoustiek in twee zalen, precies overeenkomstig gebouwd, toch niet dezelfde is, zoekt ieder naar het violen-geheim, en zal nog menig dik boek over den gamelan geschreven worden zonder de ziel ervan maar eenigszins te benaderen. Onbewuste eenheid van den bewoner met het rythme van zijn land uit zich in alles. Zooals de baboe deinend loopt met haar parasolletje, de koelie zijn zware vrachten in een sukkeldrafje torst, de kinderen zich badend het water over het hoofd scheppen, zooals de hoveling hurkt voor den vorst, en zijn eerbewijs, de sembah, in edele beweging maakt, is het alles harmonie. Dat is ook de bekoring die uitgaat van de stoeten van inlanders, de wegen langs trekkende in den morgen, op weg

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA



Jan Poortenaar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

naar de markt. Sommigen dragen de vruchten van de gloeiende velden bij bossen op het hoofd, anderen komen met gewassen, dranken, weefsels, sieraden en sarongs in manden aan den pikolstok. Onder de schermen van gevlochten matwerk zoeken zij op den pasar schaduw voor de ongenadigheid der zon, die wij blanken ook steeds angstvallig buiten onze huizen sluiten. Zij tasten de vruchten, glanzend en kleurig, hoog op, ontplooien de sarongs en hoofddoeken bij den Chineeschen handelaar, koopen ginder wat rijst en een droog vischje, en hurken neder om hun sober maal uit een pisangblad te nuttigen, alles in statigheid, gratie, en met welhaast ritueel gebaar. Overal is eenheid van natuur en menschelijk bedrijf.

Wel het meest van alle archipelvolken verstaat de Balinees de kunst zijn bouwsels in de natuur te voegen. Een groote boom, een heuvelkant, alles wat de bouwmeester op zijn pad vindt, wordt in de architectuur opgenomen, gelijk ook op Java de Boroboedoer een heuveltop in zich opnam. De

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

honderden tempels, waarmede het eiland als overdekt is, trekken steeds weer bloemen en vruchten offerende optochten tot zich. En op de dagen der feesten of verbranding der dooden tooit men zich in de goudene weefsels en glanzende gele, roode en paarse gewaden. Daar is in volk en kleuren, in statuur, taal en oogopslag een vrijheid, luidruchtigheid en bewegelijkheid waaraan de Javaansche vorstenhoven volkomen tegengesteld schijnen. Matgele gelaten, in een hoofddoek, strak geplooid, gevat; doffe batiks van bruin en blauw zonder schatering. Hoofsche ingetogenheid, een aparte taal waarin men tot den meerdere spreekt. Eenen hooggeplaatste volgt een reeks van bedienden, gewis naar rang en beteekenis geordend, eerbiedvol. De gamelan zingt er droomeriger dan op Bali, en de dans der serimpi's en bedoyo's is schuchter, stil en wonderbaarlijk als bloembladen in het opengaan. Het raffinement van eeuwen hangt alom in de zwaargeurige atmosfeer en voelbaar is de zachte verdooving in deze van-de-wereldafgezonderdheid. Opeenvolgende ommuringen,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zooals op het kleinere eiland de tempelhoven omgrenzen, sluiten hier het vorstenpaleis, de kraton, herhaalde malen van de buitenwereld af. Massale poorten, bewapende wachten, kloosterstilte, fluisterend spreken van nederige hovelingen. Den gouden pajong voert de Sultan, en al wie van vorstelijken bloede is voert meer of minder gouden banden op den zijnen. Een koele dronk wordt plechtig onder gouden pajong voor den vorst daarheengedragen, een drager is er voor het gouden dienblad, een voor den pajong, — symbool. Symbool is ook de vorm waarin de waringinboomen op het voorerf der paleizen zijn geschoren, zij verzinnebeelden de ver-strekkende macht waarmede de vorsten het volk genadiglijk beschermen. Het is alles hiërarchie, de sfeer, waarin het aloude gebruik, de adat, tot heilige instelling wordt.

Hier eeuwen herhaling — herhaling in alles, in architectuur, in beeldhouwkunst, in dansbewegingen, in klimaat: elke dag is als de vorige; in het Westen steeds anders en nieuw — waardoor

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dit dadelijk gewoon en verouderd is. In de herhaling zoekt de Aziaat de schoonheid steeds weer dieper en gaver te ondergaan, in de verandering tracht het Westen die steeds weder nieuw te belichten. En hoe moeielijk is het dan ook voor ons, maar eenigszins in die andere wereld door te dringen. Zelfs in kleinigheden scheidt ons daarvan dikwijls een afgrond. Wij brengen op een keer voor een poseerend hofdanseresje wat bloemen mee, om onze erkentelijkheid voor de bereidwilligheid te toonen, waarmede zij ons werk mogelijk maakt. En zij vraagt, of de bedoeling is, dat zij nu deze bloemen in de hand moet houden zoodat die dan ook op de schilderij zullen komen? Wie het nog niet wist voelt dan op slag, hoe twee werelden onoverbrugbaar gescheiden zijn. Wat moet zij er ook mee doen, met die bloemen? Zij heeft geen vaasje, geen tafel, geen kamer.

Er is in het land en in de menschen van Indië nochthans iets, dat op iederen niet ongevoeligen reiziger een onuitwischbaren indruk maakt, en dat is het geheimzinnige verband van alles met

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het heelal, het eeuwige, den kosmos. Het landschap kan het hebben: immer groen, immer groeiend, immer hetzelfde van uiterlijk; één blad valt af, een ander ontplooit zich, iederen dag. Dit is hetzelfde gevoel, dat welhaast ieder bij den Boroboedoer overweldigt.

Hij ademt de herhaling: in zijn galerijen, in zijn terrassen, in zijn Boeddha's, in zijn stoepa-vormen, in zijn grondplan. Hij richt zich hoog op tot den hemel, want hij is een monument op den top van een heuvel, die door wijde, vlakke valleien is omringd, en aan den verren horizon staan onveranderlijk de silhouetten der bergen. Overdadig is hij versierd, maar rijst op monumentaal. Hij schijnt al de Oostersche groeikracht, al de weerloosheid tegen de hitte en felheid der zon, al het meditatieve en al het loome wachten van de tropen te verpersoonlijken. Hij is niet pittoresk, daarvoor is hij, als het land, te groot, breed-uitgemeten en vol-overdadig; hij is niet bekoorlijk, maar hard; hij is logisch, klaar, en toch vol mysterie. Zijn ligging is eenzaam en zijn geest schijnt

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vereenzaming te wezen, teruggetrokkenheid van het aardsch bestaan. Geen Westersche schilderkunst vermag hem te omvatten. Zoo ook is het land te groot om te worden gereduceerd tot de afmetingen van een schilderij, hoezeer het boeit door groote, geweldige structuur, iederen dag en iederen nacht, dat zon en maan zoo onwezenlijk helder en scherp aan den hemel staan.

Pittoresk is ook niet de slangelenige dans aan de Vorstenlandsche hoven. Hij is van een on-lichamelijken, gewijden stijl doortrokken, verwant aan het onaardsche van een Boeddhabeeld, overdrachtelijk en ornamentaal. Het is, alsof al onze uitbeeldingswijzen in dit land ontoereikend worden, omdat er een andere geest achter het leven huist.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA



Jan Poortenaar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

DE VORSTENLANDEN

De Vorstenlanden zijn het hart van Java. Wonen in het Westen de Soendaneezen, in het Oosten de Madoereezen, elk met hun eigen taal, eigen gebruiken en levenswijs, centraal Java is het onbestreden gebied der Javaansche cultuur en van het Javaansche volk.

Landbouwer is de Javaan, een man van de zee de Madoerees. De zware arbeid in de rijstvelden onder de brandende zon verricht de eerste met eindeloos geduld. Handwerk noch handel is zijn terrein. De batik, het nationale ornament, is het werk van de Javaansche vrouw. Stil, gesloten is de aard, stil, dofkleurig is de dracht. Het donkerblauw en diepe bruin zijn de kleuren, die nu al eeuwenlang het ornament met zijn eindelooze variaties vormen, welke voor de sarongkleeding van man en vrouw zijn gebruikt. Het effen indigo is de zwaarsombere kleur, waarin het mindere volk gaat. Slechts bij de hoffeesten is een schittering van kleur, maar dan toch nog in een verfijning die de

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

boersche, bonte kleurigheid van de Soendaneezen, die gaarne kanarie-geel, pauw-blauw, roze, vermiljoen en wit dragen, even grof doet schijnen als de bijna rauwe rooden, lila's en oranjes van Madoera's volk.

Vrouwen torsen zware vrachten op den rug, bossen hout en marktwaar, grove aarden potten, in de blauwe slendang hangende die hun snijdt over de borst. Gekromd gaan hun slovende gestalten, armelijke menschelijkheid in slonzig getob, zooals welhaast nergens buiten de Vorstenlanden is te zien. De Vorst bezat sedert menschenheugenis den grond en wat er op was; zijn inkomen bedroeg de helft tot een vierde deel van dat van zijn gansche gebied. Langzame hervormingen werden met moeite en dikwijls met tegenstand ingevoerd, sommige vorsten, overtuigd van de wenschelijkheid der nieuwe regelingen, stuit het toch tegen de borst, strijdt het toch tegen 't gewoonterecht, de adat, dat zij nu zijn voorbestemd om met den alouden gang van zaken te breken. De vorst met zijn gezin en omgeving — een kraton bergt vele

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

duizenden inwoners — zijn bijvrouwen en verwanten, lijfwachten en dienaren, onderhield een leger van ambtenaren in een verouderde Aziatische organisatie, die groote sommen verslond welke aan de zweetende bevolking werden onttrokken. De druk waaronder de Javaan leefde zal zeker tot zijn zoo dikwijls gesmade kruiperigheid hebben geleid, maar hij vindt het nu eenmaal niet beleefd tot een meerdere 'neen' te zeggen en zal ook in den loop der eeuwen wel verleerd hebben zijn eigen meening uit te spreken tegen een hooger-gestelde dan hij zelf. Zeker is dat voor den blanke een haast onoverkomelijke moeilijkheid; bestuursambtenaren, die aanvankelijk op Java en later in Bali werkzaam waren, waar de godsdienst ook niet dien zwaren druk op het volkskarakter heeft uitgeoefend, daar de Islam er niet aardde, verklaren meestentijds hoeveel aangenamer en hoe prettig vrijuit het spreken is met den Balinees. Deze zal gaarne met eigen denkbeelden tot u komen, hij is vrijmoedig, los in zijn beweging, levendig — de Javaan buigt, zwijgt, stemt toe,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

doch houdt zijn diepere gedachten voor zich zelf. De Hindoe-godsdienst is bij dezen geheel uitgewischt, hoewel de Islam het nog veel oudere animisme niet heeft verdrongen. Zoo is de godsdienst een vreemde vermenging van die beide, en staan de Boroboedoer en andere tempels als overblijfsels van een vergeten midden-periode uit het volksleven doelloos hier en daar in het wijde land. Maar hoeveel eeuwen er sedert den bouw van den Boroboedoer zijn vergaan, de koeli, de lastdrager, de karrevoerder, heeft als de prins van den bloede in de kratons, een adel, zelfs in de grootste nederigheid, die nog altijd den stijl behield van de oude reliefs en van het wajang-gebaar.
Landman en prins spreken elk op hun beurt weder het Hoog-Javaansch tegen hem die boven hen gesteld is, en groeten, gehurkt in het stof, den meerdere met dat allersierlijkste, aan een gebedshouding herinnerende gebaar waarbij de handen tegen elkaar gelegd zijn en voor het neergebogen hoofd worden geheven, de sembah. Dit gebaar van eerbiedvolle groet maakt de broeder van den

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

vorst wanneer deze tot hem spreekt. De hofdanseressen maken het, de wachtposten, regenten, adellijken. De Sultan was en is in het begrip van het volk nog almachtig, onontkoombaar. Een glans van heiligheid straalt om zijn persoon. De namen der vorstenhuizen zeggen duidelijker dan lange betoogen hoe zij hun eigen waardigheid aanslaan: De Spijker der Wereld; Hij, die de aarde draagt; De Spijker van het Heelal. Een geest van antiek Aziatisch despotisme doordringt het gansche Javaansche leven. In onze middeleeuwen zullen allicht in een of ander bedrijf bekwame hoorigen om de kasteelen der gebieders en landeigenaren in afhankelijkheid hebben gewoond als de honderden die om de woningen van vorsten en prinsen leven van wat er valt van de tafels dier rijken. Sieraden dragen slechts de aanzienlijken of de enkelen, die in den dienst der blanken zoodanig gewin verwierven. Vogels heeft de Javaan gaarne, maar in de sawah's waken de kinderen, kleuters nog, onder hun afdakjes van palmblad op bamboestokken tegen de rijstdiefjes. De man werkt daar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

met den patjol, ploegt met zijn trouwen karbouw, en de kinderen geleiden de voorwereldlijke, trage dieren met hun geweldige hoornen in groepen naar een wed. Een naakt bruin ventje zet zich schrijlings op den rug van een der logge beesten en dociel volgen zij zijn in 't rond geschreeuwde bevelen en zoeken koelte, na den heeten dag, amper de neusvleugels boven het water heffende. Op de markten komen vooral de vrouwen, en ruilen en verkoopen hoofddoeken en sarongs, aardewerk en fruit, kammen en allerlei ander klein geriefelijk gerei.

Onderwijl ciseleert de goudsmid ijverig verder aan de scheede of het gevest van een sierlijke kris. Vele dier wapens zijn de oude erfstukken, die hun bezitter heilig werden, de poesaka, die als de tastbare bewijzen van zijn graad van waardigheid zijn. Het pamor-staal met zijn geaderd en gevlamd ornament is het edelste. Voor den vorst zijn de poesaka als het ware de incarnatie van zijn koninklijkheid en het moet bij strijd om de rechten op een troon zijn voorgekomen dat hij, die de vorste-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

lijke poesaka niet bezat, zich niet als heerscher kon staande houden.

Op alles drukt de traditie zijn merkteeken. Het batikornament, de krisvorm, de wajangschim, het dansgebaar, zij zijn alle volks-eigen, hereditair. Nergens iets dat herinnert aan ons Westersch persoonlijkheids-gevoel, zoomin in kunst als in samenleving.

De vorst was, sedert eeuwen en eeuwen, onbeperkt eigenaar van den bodem, de voortbrengsels ervan en de werkkracht van de bewoners. Zij droegen het deel van het gewas af dat hij eischte, dat hij noodig had voor zijn gezin, zijn bestuurders, zijn vazallen. Het volk droeg het af. Zijn vazallen eischten, het volk gehoorzaamde en volbracht zijn heerendiensten.

In dit land van langzamen, nimmer eindigenden, primitieven rijstbouw waar de jonge plantjes een voor een worden uitgezet, later de rijpe halmen een voor een worden afgesneden volgens door ouderdom geheiligde traditie, maar waar tevens voortjaagt de fanatieke suikercultuur met fabrieken en

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

stampende machines waar de Westerlingen hun fortuinen smeden, staat de incarnatie van eeuwigheid: de Boroboedoer. Hij meet zich met de onverzettelijke, geweldige vulkanen, onontkoombaar, steeds onberekenbaar, steeds dreigend met hun tragen rook. De heuveltop, dien hij omsluit, heft hem hoog als een kostbaren schrijn, waarin een deel van de asch van den Boeddha moet zijn bewaard. De kleur van zijn steen is als van oud brons, hij is monumentaal en als door goudsmeden der oudheid in eindeloos geduld met beeldwerk, nissen, balustraden overdekt. Honderden Boeddha's stralen naar de vier hemelstreken hun geestelijk licht, honderden reliëfs beelden en wijzen den weg die naar het hoogste voerde. De top richt zich op in de wereldruimte naar het eeuwige licht en niets is er in de rondte dat zich naast hem kan stellen. Diep gaan de valleien aan allen kant om zijn voet, daar glanzen de kronen der toch zoo hooge palmen in de laagte, en als vage gedachten verheffen zich de bleeke silhouetten van de vuurbergen Soembing en Merapi aan den horizont

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

achter de weg-glijdende landschappen. Geen bouwwerk is er op aarde, dat zóó alle wereldsche begrippen van schoonheid en adel van vormen achter zich laat en het bovenaardsche voelbaar maakt. Niets dan een onbevlekte, open hemel welft zich boven zijn tijdeloosheid, 'where Silence undisturbed might watch alone'.

Vergeten heeft de bevolking zijn strekking, aard en bouw. Vergaan liet zij evenzeer den Mendoet, de Tjandi Kalasan en de andere. Maar de geweldige beelden in den Mendoet hebben hun geheimzinnige bekoring voor het animistische gevoel der simpele bevolking behouden; een geheimzinnige kracht vermoeden de eilanders in die vergeten goddelijkheid, en vrouwen hurken er neder en offeren bloempjes in de stille, geheimzinnige en schemerlichte ruimte gelijk zij elders bloemenofferanden brengen aan een zeventiende-eeuwsch kanon.

De oudheidkundigen zullen met graagte de vraag bespreken, in hoeverre vreemde bouwmeesters dan wel kinderen des lands deze werken stichtten,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

en er zullen wel vele pro's en contra's aan te voeren wezen. Doch een feit is het, dat in het huidige Bali, waar de godsdienst zich handhaafde, die architectuur in leven bleef, daarentegen in Java met de nieuwe relegie hopeloos in verval is gekomen; slechts de sierende kunsten konden een eerbiedwaardig peil behouden. Het Djocjasche Waterkasteel, dat de herinnering oproept aan de thermen van een Romeinschen keizer, in het midden der achttiende eeuw gebouwd, is slechts een zwakke barok-herhaling in stucwerk van de oude ornamentiek en in de keuze van dit voor de tropen wel allerminst duurzame materiaal uit zich al evenzeer de achteruitgang der antieke cultuur. Het vergane, ineengestorte lustverblijf met zijn tuinen en vijvers, gebedsnissen en vertrekken waar de sultan zich vermeide in de koelte van een door water omgeven halfopen ruimte — bouwsels waarvan de strekking vergeten werd en nu slechts tot gissingen aanleiding geven — is overal schimmelig, duf, vermolmd en dankt aan den ongebreidelden groei van boomen en allerlei onkruid

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA



Jan Poortenaar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

op paden en muren een tooverachtige atmosfeer waarin het oude Taman Sari in visioenen en mijmeringen kan herleven. In de met zware bloempotten omgeven vijvers staat nauwelijks water meer, wankele trappen leiden daarheen of voeren in gebouwen naar bovenzalen waarvan slechts enkele vergane balken over zijn die de muren verbinden. Zware poorten geven toegang tot omsloten binnenhoven, vanwaar gangen onder water tot vertrekken voeren. Hoewel gebouwd voor een Mohammedaansch vorst door een Mohammedaansch architect, bleef men de oude garoeda's en andere vormen der Hindoe-kunst getrouw, die hun zin echter verloren hadden, en in oude beschrijvingen uit den tijd dat nog meer overeind stond dan vervallen was, wordt van Chineesche daken en een Chineeschen toren gewaagd. Daar waren verder de verblijven voor des vorsten hoofdvrouw, de Ratoe, zijn bijvrouwen, de waardigheidsbekleeders, ambtenaren, wapenknechten en tuinlieden; vertrekken voor de kinderen, voor het batikken, voor de mannelijke en de vrouwe-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

lijke wachtposten, de danseressen; opslagplaatsen en keukens. Daarenboven hield de vorst er een vaartuig, hem door de Oost-Indische Compagnie aangeboden.

Al deze despotische weelde is met den tijd verdwenen, het minder gemakkelijk beschikken over den dienst en den arbeid van duizenden als in de dagen der Pharao's, bracht in de levenswijze der heerschers groote vereenvoudiging. Toch weven in die kratonwereld, afgesloten van alles daarbuiten, tegenstrijdige belangen, met elkaar in botsing komende eerzuchten, twist, afgunst en intrigue hun onzichtbare webben. Maar de reiziger bemerkt niets van dat alles. Achter de dichte muren en de gesloten, impassibele gelaten is alles mysterie voor hem.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

De serimpi's verschijnen. Tegen de duisternis des avonds, die om de van lampen glanzige pendoppo hangt, doemen zij lichtend op, één voor één, langzaam; rijzig zijn zij en hoog, alsof hare gestrekte voeten den vloer van spiegelend marmer niet raken.

Zooals juweelen fonkelend worden bij 't opengaan van hun schrijn, zoo tintelen zij en stralen van sieradiën en gesteenten. De ambergeel gezalfde gelaten zijn strak en blijven immer onbewogen, als cameeën zijn zij gevat in goudelend oranje van gecizeleerde diademen, borsthangers en oorversierselen. Lampeglanzen overspelen de rijke zij-gewaden en oriëntalen tooi.

Het bronzen gonzen van de gongen golft als een diepe zee, de dansfiguren deinen mede, steeds langzaam, voet voor voet, wiegen zij aan. De tred is licht, het lichaam rank, omfloersd en neergericht de blik. Zachtbuigend, rozig is de lijn die als een dunne haal van een penseel de oogleden op-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

kleurt. Ook het wit der oogen is getint, zoodat de danseressen gepolychromeerde sculpturen schijnen, door magische kracht bewogen.
Fel glimzwart plekt de tot ornament verteekende wenkbrauw en evenzeer gestijld zijn de goudgelooverde haarpunten langs het oor, de maskerlipjes rood gelakt. De gaaf-getrokken wrong van diepzwart glanzende haren is met melati-bloemen overstrooid, trilbloemen van sprankelend filigrain wiegelen op hoogen, veerenden steel en tintelen bleek in het licht. Als zeldzame, nachtelijk bloeiende kasplanten staan roerloos de fragiele danseressen nu — dan gaat haar ijl gebaar als het geheimzinnig bewegen van zwaargeurig, wonderbaar tropengewas.
Leven kan het slechts in die afgesloten en ommuurde kratonsfeer van goud en elpenbeen, waar de lucht loom is van warmte, immer vervuld van zacht gamelangerucht; waar alles onaantastbaar blijft voor beroering van buiten en alles zich naar de hoogheid richt, naar de verlustiging dier prachtlievende heerschers, die zich Dragers der Aarde

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

of Middelpunt der Wereld heeten. Zij zijn de onbereikbare afgoden van het volk, symbolen van Aziatische macht en praal; een waas van heiligheid omhult ze en van diep onder den nu oppermachtigen Islam, van diep onder het nu vergeten Hindoeïsme en den dienst van Shiwa vloeit nog de oude stroom van het fetischisme door de Javaansche harten, het polynesisch oer-gevoel, dat onaantastbaar bleef voor den geest van den fellen profeet en nog immer voortleeft in de fetischachtige verheerlijking, die den vorstelijken despoot ten deel valt. Vergeten heeft nochtans dit volk Shiwa, zijn Nandi, gelijk het Boeddha vergat. In den een noch den ander ziet of voelt het meer dan den fetisch van weleer, wien bloemen en rijst worden geofferd opdat de Ongekende, machtig want onbegrepen, geen toorn tegen den nietige zal koesteren. Vergeten heeft het de strekking en bedoeling van den eens wellicht ritueelen dans, gelijk de beteekenis van den Garoeda werd vergeten in het gestadig wentelen der altoos zichzelf gelijke dagen die, missend 't merk van jaargetij, de eeuwen

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zonder kenteeken doen verglijden. Toch kerft nog de bekwame hand des houtsnijders gedachteloos dien Garoeda in des Soesoehoenans statiewagen — de karos van 'Hem, aan wien een iegelijk is onderworpen'. Vergeten heeft het volk, dat het Vishnoe's embleem is dat dien Machtige wordt nagedragen bij de ampilan; vergeten hoe — eindeloos veel jaren geleden — de rei der hemelnimfen Brahma's verrukking werd. Was de dans, edel als die der hemelsche apsara's, eens het offer dat de Heerscher bood aan die goden, machtiger nog dan hij? Waren toen reeds de tempelmaagden uitverkoren uit de schoonsten van het land, gewijd, geheiligd bijna, tot lange jaren van stage oefening bestemd en eindelijk waardig om met hare teere lichamen te weven dat teere arabeskenornament, ijl als de gedachte, ongrijpbaar-vluchtig? Is het door verloren beteekenis dat deze broze gebaren aandoen als het bewegen der bladeren eener verwelkende bloem, en de bedoyo's en serimpi's zelf bloemstengels schijnen, deinend in den luwen, loomen tropenwind? En wijst de tra-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ditie, dat het danseressenkleed de Oud-Javaansche bruidsdracht zij op het eertijds wijden van haar leven aan een nu verganen eeredienst, en is niet gezegd dat het gansche leven der Javanen een droom is van voorbije dagen?

Het Oosten is waarlijk tijdeloos. Volgens vastgestelde dansfiguren strekken en wringen de serimpi's en bedoyo's de slangenarmen, spannen zij als in trance de dunne vingers hol, en niemand kan de eeuwen tellen dat zij het zoo reeds deden. De handen schrijven teekenen van sterrewichelarij in de ruimte, of vouwen zich geheimzinnig samen, de vingers strak, tot zij hiëratisch geheven worden in het offerand-gebaar van den sembah, en wenden en vervloeien gaat dan het lijnenspel als het water dat de sawahs dekt. Daar is in leven en kunst van het Oosten een eindelooze continuïteit, een canon, hiërarchie, die door ons als ondragelijk-kwellend zou worden gevoeld doch dáár de onverwelkbare stam is, waaruit nieuwe bladen telkens spruiten. Dies is het dat Azië niet bewaart doch vergaan laat en nieuw schept, daar-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

mede de natuur des lands weerspiegelend, wier eindelooze cirkelgang zich in de gepeinzen der denkers tot Brahma, Vishnoe en Shiwa — Schepper, Onderhouder, Vernietiger — kristalliseerde. Evenzoo reïncarneert zijn kunst ononderbroken, onveranderd, tijdeloos. Gelijk bedwelmde vlinders zijgen de serimpi's neder en buigen loom het getooide hoofd; dan zwelt de gamelan dreunend aan en bij de tinkelende cascaden van 't geluid der metallophonen verrijzen zij, met de vingertoppen nauwelijks de vlammende sampoer van kostelijke zijde beroerend, die zij als in aanbidding opheffen en dan trillend doen uitwaaieren bij het rappe voorwaartsgaan. Luchtig zweven zij, schuim van golven voor den wind gelijk, als Brahma's hemelnimfen eens op den eindeloozen oceaan wiegden. Schiep niet de heilige Ratoe Kidoel, de Godin van de Zuidzee, zelve een dans voor Brahma, den Heerscher van het al? In de grijze tijden van het Rijk Mataram danste de heilige Godin ééns — o, opperst gunstbewijs ooit aan een uitverkoren sterveling geschonken — tot

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

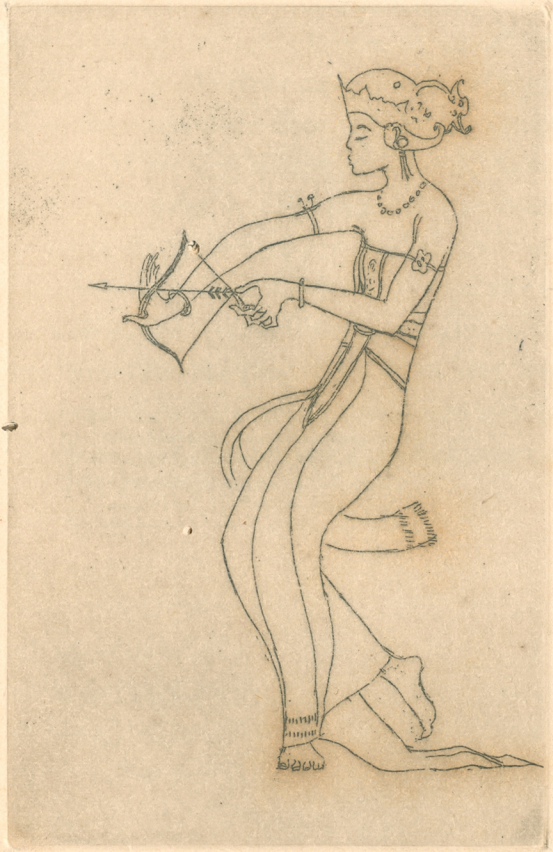

Jan Poortenaar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

verheugenis van den machtigen aardschen keizer, Sultan Agoeng. Zij schonk hem de hemelsche genade, dien goddelijken dans, aan Brahma gewijd, te doen navolgen door zijn dansmaagden. Dies bezoekt nu nog bij tijd en wijle de Ratoe Kidoel in den toren van zijn paleis te Soerakarta Adiningrat, de Edele Stad van Helden, den vorst die afstammeling is der Keizers van Mataram, en dansen de slanke gestalten der uitgekozen hovelingen den verrukkelijken dans voor hem, den Soesoehoenan, wien allen onderworpen zijn, en die is de As, het Middelpunt der Firmamenten.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

WAJANG

Zoo veelal de stof der verhalen uit het mythische Voor-Indië kwam, was het uit het over-oude China dat het spel der schaduwen in de Javaansche gebieden werd gebracht, of stond het in de Vorstenlanden op eigen bodem toen het zich met reeds tot sage geworden geschiedenis en met de verhalen van Hindoestan's Mahabharata en Ramayana mengde en tot wajangvertooning uitgroeide? In den gang der reeds vergeten eeuwen moet het, meent men, eerst de wajang bèbèr zijn geweest, die op het vlakke doek geschilderde figuren bood, waarin het voorgelezen verhaal in opeenvolgende tafreelen was verbeeld. Was het om de schimmen der afgestorvenen, heldenfiguren en koningen, vast te houden, dat hunne daden en krijgsverrichtingen in schimmende schaduw werden bewaard, lang nadat andere heugenis van vervlogen perioden verging?

De zoo gansch bizondere, Aziatisch grillige schoonheid der lederen wajangkoelit-figuren heeft

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zich eerst langzaam in onze landen de waardeering zien deelachtig worden, die haar toekomt. Het zijn voorzeker niet weinig de spookachtig lange neuzen, armen en schouders die voor den Westerling afstootend-onbegrijpelijk waren. En de beide eerste verteekeningen zouden het vermoeden grond kunnen geven, dat inderdaad deze ledersnijdsels gevolgd zijn naar de schaduwbeelden der voorgestelden in scheeve projectie — gelijk de schaduwen der natuur vrijwel immer zijn. Voor hem, die zich met dit denkbeeld maar even vertrouwd maken kan, kunnen de lederen figuren geen volkenkundige rariteiten meer blijven en zal de edele schoonheid van hun lijnenspel immer sterker spreken. En als hij zich dan de moeite geeft hun ontwerp na te speuren, tracht, de bedoeling te vatten die daarbij voorop stond, dan zal hem al spoedig blijken hoe de breede schouders alleen zijn aangebracht wanneer de daaraan verbonden armen kunnen worden bewogen en dus ook voorbij de breedte van het lichaam zullen moeten reiken bij sommig gebaar, zonder

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

dat daarbij aan de duidelijkheid der silhouet afbreuk wordt gedaan. Van de orchidee-achtige gratie der figuren die het edele type met rechten neus, amandelvormig oog vertegenwoordigen, noch van de ontstellende hevigheid der boloogige reuzen met grimmig vooruitstekende neuzen zal de expressiviteit meer verborgen kunnen blijven voor wie zich een weinig moeite gaf, in hun wezen door te dringen. En het strekt dien schimmen artistiek juist tot eer, dat zij betrekkelijk zoo weinig beweegbaar zijn. Immers is het een hooger doel, een figuur zèlf expressief en karakteristiek van houding te ontwerpen, dan door de beweging expressiviteit te verkrijgen — zoodat dus de beweging en niet de schim het werkend element wordt. Al heel sterk komt dit uit in onze Westersche bewegende beelden op het witte doek, die geen oogenblik stilstand van de figuur kunnen verdragen. Hij die, al is het maar voor verpoozing, zelf wel eens een schim heeft gesneden, zal hebben gevoeld hoe oneindig veel meer begrip het vereischt, aan een gedaante het karakteris-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

tieke van loopen te geven, dan er de beenen van te bewegen, want in dat geval wordt van de figuur nauwelijks of in 't geheel geen karakteristiek vereischt. En als hij wel eens een schim heeft vertoond, zal hij bemerkt hebben hoeveel meer begrip dan tevens van den aanschouwer wordt geëischt. Een ieder heeft wel eens foto's gezien van een springend paard. Het springt niet. Een paard als schim uit te snijden en dan die schim de gewenschte beweging te doen maken kan zelfs een kind doen begrijpen: nu springt het dier. Doch aan de teekening van het beest de springactie te verleenen en — dit geldt voor den aanschouwer — die er uit te lezen, is iets anders.

Bij de groote massa is ten onzent het daarvoor vereischte kunstbesef geheel dood, en zoo het dat hier of daar nog niet mocht zijn wordt het iederen dag verder ondermijnd door de in wezen anti-artistieke bioscoop. Bewegende teekeningen zijn daar voor den kunstgevoelige een opluchting, zij komen het schim-begrip, verbeelden inplaats van afbeelden, nader.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

In de maar weinig beweegbare schimmen, in de geleidelijk meer met actie toegeruste marionetten van de wajang klitik en wajang golèk, in het weder meer bewegelijke maskerspel der Javanen vinden wij steeds den ondergrond van strijd tusschen goed en kwaad terug, die overweldigender nog ten tooneele wordt gevoerd in de wajang-orang, door acteurs verbeeld.

Het was te Solo aan het hof van den prins Mangkoenegara dat in later jaren dit stijlvolle spel ontbloeide. Daar dragen de spelenden de hoofddeksels naar de aloude wajang-koelit-schimmen gesneden, versierselen, terug te vinden aan beeldwerken uit den Hindoe-tijd. De dalang-verhaler zingt op Oostersche neurie-klanken als in een Aziatisch Rolandslied den gang der gebeurtenissen en de gamelan speelt zijn tokkelende en klaterende rythmen. Het slaginstrument overweegt, en daarmede, in tegenstelling tot onze muziek, het rythme. Een kundig Javaan noemt de muziek van den gamelan 'gebonden aan een metrisch thema — het geraamte van het toonstuk,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

door zijn symmetrische indeeling te vergelijken met een rechthoekig vakwerk.

Dit vakwerk is in de partituur maar al te duidelijk geaccentueerd en belijnd door de krachtige slagen van de saron' — een der instrumenten. En hij gaat voort: 'de melodie kan in groote vrijheid die vakjes en vakken met hare toonfiguren opvullen, gelijk een vogel de ruimte van zijn kooi met zijn gefladder vervult'. De fluit en de tweesnarige viool, de instrumenten der melodie, hebben slechts een zeer ondergeschikte rol. 'Helaas', zegt de Javaan, omdat zij de tolken zouden moeten zijn van de oneindig verscheiden gevoelens die Westersche muziek kan opwekken. Doch door dit rythmische karakter is de Javaansche toonkunst bij uitstek dansmuziek — gelijk de onze dat bij uitstek niet is. Haar inhoud spreekt de Westersche toonkunst zelf uit en deze behoeft door geen dansbeweging nader te worden verklaard, noch geeft zij den danser een basis voor eigen prestaties, volledig als zij in zichzelve is. Hierin ligt dan ook de verklaring opgesloten van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

het halverige karakter dat onze danskunst, hoe goed bedoeld, hoe goed uitgevoerd ook, altijd zal blijven aankleven. Altijd.... tenzij de nieuwe Russische dansmuziek, die óók weer het rythme als levenbrengende factor heeft — Aziatisch in wezen — West-Europa veroveren zou en daarmede den ontbrekenden of verloren grondslag leggen. Van de rythmen der negers is dat niet te verwachten, daar deze ons slechts in uiterst verdunden staat bereiken, tot Amerikaansch drawing-room-getingel verhaspeld, en daarmede niet alleen hun barbaarschheid maar ook hun pit vrijwel geheel verloren hebben. Maar zal wel ooit ten onzent het rythme zegevieren over de melodie? Zal in de Javanen — niet in een enkeling als hem, dien wij zooeven hoorden spreken — maar in het volk van millioenen, ooit de drang oppermachtig worden naar een gevoelsmuziek als de onze en het rythme verdringen, mensch en natuur van het Oosten zoozeer ingeboren? Ook de dalang, de verhaler, zingt zijn dichtwerk-tekst op een zangwijze die samengaat met de versmaat,

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA



Jan Poortenaar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

zijn 'bloementaal', de sekar, richt zich geheel naar de rythmische wetten welke de muziek omlijnen en niet naar die welke voor dichtertaal zouden gelden. Zóó ook gebaren de tooneelspelers. Hun bewegen is als op de slagmuziek gestyleerd en niet van des acteurs inzicht in het karakter van de gespeelde rol afhankelijk. Actie, taal, muziek dus gedrieën gegrondvest op een aan de Westersche volkomen tegengestelde basis, en daarom voor ons Westerlingen wel heel moeielijk te verstaan, gedrieën samengaande met Oud-Indische dichtverhalen, eens zoo goed een oerbosch van poëzie uit Hindoestan genoemd. Maar deze litteratuur is in zijn geboorteland niet zoo vol in het volk levend gebleven als in de Javaansche vorstenlanden, en er is wel geen Javaan die niet de oude heldenfiguren als wajangschim vermag te teekenen: spelende kinderen schrijven de contouren met een vinger in het stof van den straatweg, edel van lijn, vloeiend als een arabesk, en dat met evenveel gemak als onze sierkunstenaars moeiten hebben met een te ontwerpen ornament.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Geen Javaan, die niet in zijn leden het rythme der aloude dansbeweging medevoelt, en zoo kan het gebeuren dat hovelingen en dienaren gezamenlijk de instrumenten zijn waardoor het kunstbesef van vorst en volk zijn verwerkelijking beleeft in den vorm van het wajangspel der hoven. Daar schudden de demonen den ruigen, barbaarschen haardos in de felle actie van hun wild springend tijgerlichaam, daar zweven de hoogere wezens, ijl en als het ware onkwetsbaar voor de woedende uitvallen der reuzen, weg-wuivend in de aureool hunner sluiers. Daar schrijden de vorsten met hiëratisch gebiedende gestes, plechtig, onaantastbaar door hun goddelijken oorsprong uit Soerja, het eeuwige Licht. Noch het zwaar gebrul der duivelen van achter wreede masker-monden, door woeste baarden omgeven, noch het krachtsvertoon van brute macht vermogen een eindelijke overwinning van goed op kwaad te verhinderen, den steun ten spijt van demonen, bultig en boloogig, grijnzend en hinkend, van spoken met afzichtelijk verwrongen lijven, benauwend van

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

mismaaktheid, allen door donderend geweld van koperen klokken uit een onderwereld opgeroepen.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

BALI

In al de kunst van Indië is een karaktertrek aan te wijzen, die haar fundamenteel van de onze onderscheidt. Kunst in het Westen is een zich bewust, buiten ons leven, zelfstandig incarneerende vorm van geestesleven. Bij de talrijke volkeren van den Archipel is het een onbewuste, in het dagelijksch leven zich vanzelf uitsprekende, doch niet buiten het individu geprojecteerde geestesgesteldheid. Ons bewust-maken heeft een schiftend oordeelen van den schepper over zijn werk ten gevolge, waardoor hij tegenover bepaalde denkbeelden welgezind, tegenover andere vijandig komt te staan, welke laatste hij dus uit de kunstwereld van zijn geest zal bannen. Hier ligt het uitgangspunt van al ons getheoretiseer, wikken en wegen, opstellen van artistieke geloofsbelijdenissen. Dit oordeelend element ontbreekt in het Oostersche kunstgevoel, dat als alle primitieve volkskunst geen individueel vermogen, doch intuïtief ras-bezit is; een individu kan zoo-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

min zijn artistieke wezen buiten zichzelf projecteeren en objectief beschouwen als een boom het een zijner bladeren zou kunnen doen. Maar evenals een gewas ook, zal het, argeloos, goede zoowel als slechte elementen opnemen en in zijn kunstuiting verwerken — elementen en een toepassing ervan, die ons de haren te berge doen rijzen. Loopt somwijlen ten onzent kunst van pure zuiverheidsbestrevingen dood in het systematisch toepassen van bedachte, anemische theorie of in het ijverig, schoolsch navolgen van door voorgangers ingeslagen nieuwe wegen, in de eilanden van den evenaar mengt zij maar al te dikwijls, ziende blind, het kunstlooze met het echte tot een bastaardij die voor ons onbegrijpelijk is. De blaam treft veelal de Europeesche invloeden, want wat zich in de Oost van noordelijke landen laat zien, zijn overwegend de rauwe, materieele zijden.
Bali is er tot nu toe meer voor gespaard gebleven dan andere eilanden, doch de Balinees, die zulk een zuiver gevoel voor stijl en ornamentatie in zijn bouwwerken aan den dag legt, ontziet zich

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

niet ter versiering van zijn ideale tempelpoorten links en rechts mooie of leelijke Chineesche borden in te metselen, die een potsierlijken hartjesdag-indruk wekken. Bij gebreke aan Chineesch neemt hij alle Europeesche fabrieksborden met blauwe bloempjes en gouden krullen die hij krijgen kan, hoe meer kleuren, hoe gretiger hij ze toepast.

De Javaansche batik wordt door een dergelijk gevaar bedreigd, een sarong die versierd is met een stoomboot, met een soldaat, zijn geweer aan den schouder, of een kanon met bediening leveren het bewijs dat de Oosterling hier geen individueel ontwerp kan maken, doch gebonden is aan het ornamentale eigendom van zijn volk of ras. Ten onrechte ziet menig blanke hier een demonstratie in van onmondigheid op kunstgebied, verwording of decadentie; ten onrechte houdt menig ander den Aziaat voor zoo argeloos en zuiver dat elke aanraking met het verdorven Westen hem ten ondergang voert. De zonder twijfel groote kunst van Insulinde verdient waarlijk niet de onder-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

schatting van den kruideniersgeest die de kunst van zijn eigen bodem niet begrijpt en hier dus zeker voor een gesloten boek staat, doch met de overschatting van den inlander volgens het andere standpunt is deze of zijn kunst zoo mogelijk nog minder gebaat. De Oosterling, blijvende binnen de grenzen van kunstzin, ornamentiek en stijl, zijn volk ingeboren, is veilig en behoeft niet het onherroepelijk doodbloeden van zijn kunst te vreezen door de eeuwenlange herhalingen die voor ons reeds in een korte spanne tijds fnuikend zouden zijn. Zoodra hij echter die grenzen overschrijdt is hij als een schip zonder stuur en drijft hulpeloos mede in elke richting waarin het toeval hem voert. Tevergeefsch zijn alle pogingen om de Indische scheppingskracht 'zelfstandig' te maken naar Westersch voorbeeld, de samenhang van den mensch met zijn volk, zijn ras, zijn natuur is niet straffeloos te verbreken. In onze landen is die samenhang in den loop van vele eeuwen langzaam losser geworden, en zooals ook in staatkundig opzicht het individu zich van lieverlede

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

onttrok aan leiding of samenhang en zich meer en meer een eigen leven opeischte en vormde, zoodat despotismen in monarchieën met beperkter koningsmacht overgingen en deze op hun beurt plaats maakten voor den vorm, waarin het ideaal geldt dat het individu niet de gewezen of bevolen richting volgt doch zelf medestuurt — zooals ook in het godsdienstig leven de kerkheerschappij een verouderd instituut, een ondragelijke band werd voor velen, die zelf naar eigen oordeel direct verband met hun God zochten — zoo werd ook onze kunst van volkskunst onvermijdelijk individueel. En het besef van de waarde eener samenhang, zooals Oosterlingen die nog bezitten, ging daarmede verloren. Doch indien ergens, dan bleef de ziel van Java in den dans met zijn gedempte, als in herinnering mijmerende gamelan, de geest van Bali in zijn wilde, bedwelmend-hamerende volksmuziek onbesmet.
Religieus van geaardheid is zij, doch eer polynesisch-primitief en geboren uit een rijk van geesten en goden, dan Hindoesch, al heet de Balinees dien

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

godsdienst aan te hangen. Nergens echter leven zoovele goden als in dit heerlijke eiland. De kwade geesten nemen des daags de vlucht, en dan is het dat de landskinderen, zorgeloos, hun tronies in maskers snijden als hoon en bespotting, de demonen in dwaze maskerdansen belachelijk makende. Doch in den avond is hun macht welhaast onbegrensd en zal geen Balinees zijn woning verlaten zonder goede voorzorgen. Een fel brandende fakkel, op de juiste manier gehouden en volgens beproefde wijze gezwaaid, moet den alomtegenwoordigen duivels ontzag inboezemen. Evenwel, gevaarlijk blijft het altijd, de boeta's te trotseeren, en des nachts worden de maskers het veiligst in den tempel geborgen en aan de hoede van de goede geesten toevertrouwd die daar hun verblijf hebben.

Van goden vervuld is alles op Bali. Iedere plicht is een goddelijke plicht, elk erf heeft zijn altaar, godenhuisjes en nissen waar de geesten van den hof komen rusten van hun omzwervingen en de bewoner ze met welriekende bloemen verwel-

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

komt. Wordt echter eenmaal diens simpel vertrouwen in een zijner godheden geschokt, werken geen offeranden gunstig op der geesten willekeur of onthouden zij hun medewerking bij het bezweren van onheilen of plagen, dan kan het gebeuren dat de verontwaardigde landman de offertafel in stukken slaat en voor een andere geest een nieuwe bouwt, in zijn kinderlijke ziel diep verzekerd, dat de versmade godheid het niet wagen zal weder de nieuwe woonstede te betrekken.

Een god schept zich iedere Balinees naar zijn gedachten en behoeften, gelijk elders alle volken het doen. Aan den ingang van menig dorp staan, langs den hoofdweg — dien de groote geesten des kwaads als machtige vorsten der duisternis zekerlijk volgen zullen, gelijk ook de aardsche machtigen het doen — geweldige beelden, Raksasa's, die dreigend, bol-oogig, aan het booze den toegang ontzeggen. De danseressen bewegen in volkomen verrukking harer ziel, veelarmige Shiwa's gelijkend.

Zoo is Bali het land van goden en geesten, maar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA



Jan Poortenaar

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Lembaga Kebudajaan Indonesia
„Kon. Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen"

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

ook het land van een goddelijke extaze, die in het nuchtere Westen niet veel plaats meer vindt. Het leven van het volk is één feest, den onzichtbaren machten gewijd. Iederen dag worden zij gehuldigd, worden voorvallen met tempelfeesten geheiligd; de verbranding der dooden is een grootsch maar tegelijk barbaarsch festijn, waar nog voor kort der afgestorvenen vrouwen werden geofferd aan de verterende vlammen, tot door de blanken paal en perk werd gesteld aan die Phoenicisch-oude vuuraanbidding. Doch overal in Azië gaan barbarij en kunstzin hand in hand, pracht en verfijning met de ergste vervuiling, praal en statievertoon met de poverste, alledaagsche menschelijkheid gepaard en doen schoone symbolen zich den Westerling zoo strijdig voor met de harde realiteit, dat hij niet weet aan het een of aan het ander te moeten gelooven, en naar gelang van zijn eigen geaardheid van het ideeële of van de stoffelijke werkelijkheid aanneemt, dat dit nu eigenlijk Indië is — terwijl het juist in die tweeledigheid bestaat. Koel overleg vloeit er met intuïtie en extaze

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

samen, de tropische levenskracht is in de overbevruchte fantasie van den Balinees, in de overdadigheid van zijn barokke sculpturen, het gezwollene van zijn ornamenten even ongebreideld als in zijn dans. Zoo althans ziet menigeen uit het Westen het. De gamelan drijft de geestvervoering ten top. Uit den kring der omstanders worden er nu en dan in de bedwelming meegesleept, zij treden den magischen cirkel binnen en spelen het gebarenspel mede, huns ondanks. De vervoering rilt de danseressen door de leden, de jongelingen die een demon des doods schijnen te tarten dansen een krisdans in dolle razernij om het duivelsch beeld en als zij zich in opperste vervoering de kris in de borst stooten, vangen de monden der anderen gretig het bloed. In wierookwalmen dagen de gestalten der in fijngouden weefsels gehulde meisjes op onder zwaar geboomte dat de betoovering omvangt, de oogen zijn neergeslagen, de lichamen opgenomen in de bedwelming van den zenuwspannenden gamelan. Armen en handen komen als tegen den wil der

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

danseressen in beweging, de gamelan klopt jagender en koortsiger, tot zij zich droombevangen oprichten en benauwend langzaam de afgodische vervoering gebarend uitstralen in het rythme dat van de geesten is.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

INHOUD

Tropenland	Pag. 5
De Vorstenlanden	23
Vorstenlandsche Danseressen	37
Wajang	46
Bali	58

ETSEN

Het Eerbewijs	13
Een Wajangspeler	22
Een Dienares	33
Javaansche Hofdanseres	43
Demonen uit een Wajangspel	53
Balineesche Danseres	65

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Gedrukt in een oplage van 150 exemplaren door
Joh. Enschedé en Zonen te Haarlem.
April 1929

PERPUSTAKAAN NASIONAL

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA